

ІСТОРІЯ ТА ТЕОРІЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА І КУЛЬТУРИ

УДК 78.03+782

Н. Остроухова

ФРАНЦУЗЬКИЙ ТЕАТР МАДАМ ЕМІЛІЇ КЕЛЛЕР В ОДЕСІ

Французький музичний і драматичний театр під керівництвом талановитого антрепренера м-м Келлер працював в Одесі в 70-х роках XIX століття. Аналізується репертуар, основу котрого здебільшого склали комічні опери французьких композиторів. Відзначається заслуга диригента Пагані в пропаганді нового на той час жанру оперети і її кращих зразків. Відзначається велика питома вага драматичних спектаклів сучасних авторів. Значення французького музичного і драматичного театру м-м Келлер полягає в тому, що він продовжив традиції виконання комічної опери і зробив свій внесок в розвиток нового жанру оперети на одеській сцені.

Ключові слова: французький театр, традиції комічної опери, новий жанр оперети, одеська сцена, сучасні драматичні твори.

У 1871 році театральне життя Одеси було дуже насиченим. Працювали 4 театри: італійська опера, італійська та російська драматичні трупи, французька трупа. З концертами виступали Давидов, Вурм, Венявський, Блумнер, оркестр угорських циган та хор аматорів. На ті часи це, безумовно, було виняткове явище [15, с. 13–14].

Французький музичний театр в Одесі репрезентувала трупа м-м Емілії Келлер. Починаючи з жовтня 1871 року, щорічно, з осені до Великого посту м-м Е. Келлер орендувала Маріїнський театр в Театральному провулку, проти міського театру. Завдяки виступам цієї трупи одесити познайомилися з рядом комічних опер, оперет, водевілів та комедій, написаних до цього часу.

Опера комік (Opéra-comique) — жанр французького музичного театру XVIII–XIX століть, заснований на поєднанні музичних но-

мерів і розмовних діалогів, склався в своїй класичній формі і довгий час практикувався в однойменному паризькому театрі [9]. Характерні особливості комічної опери — розмовні діалоги, речитативи, аріозність і динамічні ансамблі — приваблювали нову, демократичну аудиторію в епоху Просвітництва.

У першій половині XIX століття виділялися комічні опери Ф. Буальдьє («Біла дама», 1825), Л. Герольда («Цампа», 1831), А. Адана і особливо Д. Обера (яскравий зразок жанру — «Фра-Дияволо», 1830), яким властиві риси романтизму. Додамо, що в 1876 році в Одесі відзначалося 100-річчя від дня народження композитора Буальдьє, який з 1803 до 1811 року був капельмейстером французького театру в Петербурзі. Його опера «Біла дама» була однією з найпопулярніших [3, с. 1–2].

Надалі в літературі, як і в опері, затверджується реалізм, «здобувши вирішальну творчу перемогу в «Кармен» Ж. Бізе (1875). Лише формально, — пише А. А. Гозенпуд, — (чергування вокальних і розмовних сцен) можна віднести цей твір до групи комічних опер. «Кармен» — справжня музична психологічна драма. Певною мірою ця опера слугувала зразком для реалістичних «веристських» опер [5, с. 18].

У виконанні трупи м-м Келлер одесити чули такі оперні вистави, як «Дочка полку» Г. Доніцетті, «Чорне доміно» Д. Обера і його ж комічну оперу на 3 дії «Емма, або Нерозсудлива обіцянка» (вперше в Одесі 27.11.1871), «Біла дама» Ф. Буальдьє (вперше в Одесі 16.10.1871) у виконанні Дерокля (Броун) та Герен (Анна).

У сезоні 1872/1873 вперше в Одесі виконувалася опера А. Адана «Якби я був король» [1, с. 2] та опера Ф. Паєра «Капельмейстер, або Несподівана вечерея» («Le maître de chapelle, ou Le souper imprévu» (14.01.1872).

У 1873 році репертуар поповнився операми «Алмази корони» («Les diamants de la couronne») Д. Обера (18.08.1873), «Міньйон» А. Тома (17.10.1873) та «Любов диявола» А. Грізара (01.02.1874).

В наступному сезоні виконувалася комічна опера на 3 дії «Срібний кубок» Леона Вассера (20.02.1875), «без дозволених змін», на що звернув увагу цензор [16]. Потім до репертуару увійшла опера Анрі Литольфа «Елоїза і Абеляр» (20.11.1875).

Жанр комічної опери став передвісником більш демократичної театральної вистави — оперети. Сутність цього жанру відрізняє його від старої комічної опери, хоча форма у них часом подібна. Як самостійний різновид музичного театру, який протиставив себе комічній опері, оперета склалася у Франції в 50–60-ті роки XIX століття. 1855

рік прийнято вважати роком народження цього жанру [13], засновником якого був Жак Оффенбах (1819–1880). Він створив близько 100 оперет і одну оперу. Він був режисером і композитором, який заснував власний театр для виконання оперет. Його оперети — дотепні і життєрадісні, сповнені барвистою музикою, то ліричною, то каскадною — були надзвичайно популярні в усій Європі. Завдяки Оффенбаху паризька оперета стала художнім явищем інтернаціонального масштабу. «В жанр оперети, здавалося призначений головним чином для розваги, Оффенбах вносить соціальну гостроту, нерідко перетворюючи її в пародію на життя сучасної йому Другої імперії» [18]. У творчості Оффенбаха і драматургів А. Мельяка, Л. Галеві, Г. Кремье, оперета стала гостро злободенним, соціально спрямованим мистецтвом, сатиричним і публіцистичним дзеркалом епохи [11].

Оперети Жака Оффенбаха займали в репертуарі трупи м-м Келлер перше місце. Виконувалися: «Прекрасна Олена» (за участю пані Е. Келлер в ролі Олени), «Весілля при ліхтарях», «Розбійники» (за участю пані Е. Келлер в ролі Дочки бандита), «Синя борода», «Герцогиня Герольштейнська», «Перикола» («Пташки співучі»), «Орфей у пеклі», «Пісенька Фортунію», «Замок Тото», «Міст зітхань», «Острів Тюліпатан», «Кішка, яка обернулася в жінку», «Паризьке життя», «Женев'єва Брабантська», «Червоне яблучко», «Весілля в Поршероні» та оперета на одну дію «Пан Шуфльорі залишиться вдома 24 січня 1833 року, або Званий вечір з італійцями» Жака Оффенбаха і герцога Шарля де Морні тощо.

Ці вистави запам'яталися творчими досягненнями виконавців. Так, О. Чижевич писав: «З числа чудових артисток можна згадати опереткову примадонну пані Келлер, яка довго була улюбленицею одеської публіки» [22, с. 38–39]. «Оффенбах і в цьому році, як видно, буде користуватися милостями нашої публіки. В опереті «Синя борода» в ролі Булот з'явилася вічно юна, нев'януча пані Келлер. Дерокль в головній ролі був неповторно гарний» [10].

Великою популярністю користувалася оперета Флорімона Ерве «Мадемуазель Нітуш» (1883). Композитор створив понад 120 оперет, і в багатьох з них пародіював традиційні оперні форми. Ф. Ерве належить першість у створенні жанру оперети-буф «Маленький Фауст» (1869). 12 грудня 1874 року ця оперета виконувалася у бенефіс Дюно, за участю Тан, Бляше, Дунаєвої. «По музиці непоганий, фактура світла» але саме пародія на «Фауст» Ш. Гуно є «вульгарністю» [2, с. 1], зазначав критик.

Часто ставилися «Дочка мадам Ангу» і «Чайна квітка» Ш. Лекока, «Подорож до Китаю» Ф. Базена, «Дев'ять наречених і жодного жениха» Ф. фон Зуппе, «Качка про трьох ногах» Е. Жонаса...

Велику долю репертуару складали драматичні твори. Цей період в історії французького театру був відзначений блискучим розквітом комедій водевільного типу. Виконувалася п'єса Е. Лабіша «Скарбничка» — одного з найбільш репертуарних і талановитих драматургів.

Твори Дюма-сина позначили перехід від романтизму до реалізму. Одесити бачили такі його п'єси, як «Дама з камеліями», «Діана де Ліс», «Полусвіт» (в головній ролі драматичний корифей одеської французької сцени пані Дерсен) [17, с. 943]. У творчості Дюма-сина відбилися ідеї любові і сім'ї середини 1850-х років, коли жінка з сумнівною репутацією становила небезпеку для буржуазної родини. Але «сцена театру належить всім верствам суспільства», — декларував Дюма-син в передмові-маніфесті до своїх п'єс.

Серед п'єс інших авторів: «Даліла» О. Фельє, «Дві сирітки» Ч. Дікенса, «Серафіна» та «Дядечко Сем» В. Сарду, «По праву завоювання» Е. Легуве, «Маркіз де Вільмер» Ж. Санд, «Горбань» П. Феваля [21, с. 1119], «Сфінкс» О. Фельє, «Дівиця де Бель-Іль» О. Дюма-батька, комедія на 5 актів «Молодий лікар» О. Анісе-Буржуа, «Любовна досада» Ж. Б. Мольєра, «Материнське благословення, або Бідність і честь» А.-Ф. Деннері і Г. Лемуана, ін. За півроку трупа виконала 21 оперету, 23 комедії, 7 драматичних творів і концерт Реміні за участю Марека і всієї французької трупи.

Сезон 1875/1876 рр. був досить нелегким. Пані Келлер відкрила абонементи на свої вистави та запросила нових виконавців. Після оперети Ж. Оффенбаха критик визначав: «Трупа під керуванням Емілії Келлер взялася розважати нас серед нудьги стихійної і кишенькової негоди». В опереті «Синя борода» виступили старі знайомі — Келлер, Местмахер, Дерокль і Дюран та нові артисти — пп. Дюроше, Буржуа, пані Ру, Тотен, Дерсен» [20, с. 2]. Всього відбулося 127 вистав — опереток і каскадної музики [24]. Ця ж трупа виступала в Одесі і в наступний сезон.

Оцінюючи сьогодні виступи французьких акторів, можна стверджувати, що це були не гастролі, а справжній театр. Театр мав задовільну трупу, до складу якої входили кращі артисти, запрошені з Бордо і Тулузи: Роза Фрікет (м-м Герен), м-м Е. Келлер, пп. Дерокль, Местмахер, Мосманд, Жено і Рене, режисер Монбрэн. Н. І. Моїсеєв писав, що Маріїнський театр «залишив в серцях одеситів прекрасні спогади. Чергувалися на його сцені французька комедія і оперетка

пані Е. Келлер з відомими коміками Шамоненом і Местмахером» [12, с. 24]. Виконувалось багато драматичних вистав сучасних авторів. В 1876 році головним режисером французького театру був С. Леві, 2-м режисером Лекар, декоратором Гужон, 1-м диригентом оркестру Дж. Пагані [7, с. 1].

Джованні Пагані був постійним капельмейстером французького театру. І можна додати, що саме він керував його репертуарною політикою. Основу цієї політики склали оперні твори А. Адана, Ф. Буальдьє, Л. Вассера, А. Грізара, Г. Доніцетті, Д. Обера, А. Тома... Заслугою диригента є і те, що він активно пропагував новий на той час жанр, його кращі зразки — оперети Ж. Оффенбаха, Ф. Ерве, Ш. Лєкока, Ф. фон Зуппе...

Пагані користувався авторитетом і одержував схвальні рецензії за свій виконавський стиль: «Оркестр французької опери поводитьсь краще (*ніж італійський*), і її капельмейстер Пагані більше стежить за ансамблем і не заглушає виконавців» [19, с. 945]. Добре, що «французька трупа прибуде до нас в майбутньому сезоні в тому ж складі» [6, с. 2], — писав «Новороссийский телеграф». Думається, що саме завдяки диригенту французький театр мав змогу працювати в іншій країні протягом ряду років. Пагані найчастіше називали Іван Гіацінтович, він був «своїм», тому що з 1867 року працював хормейстером в одеській трупі антрепренера Фолетті. У 1880—1890-х роках Дж. Пагані визнали одним з провідних діячів музичної культури України.

Французький музичний і драматичний театр під керівництвом талановитого антрепренера м-м Келлер продовжив традиції виконання комічної опери і зробив свій внесок в розвиток нового жанру оперети на одеській сцені.

З великим жалем «Одесский вестник» 15 липня 1888 року повідомив, що «на днях померла в Парижі відома Одесі французька актриса пані Келлер 54 років. Була видатною актрисою театрів «Вар'єте» і «Па-ле-Рояль», виблискувала красою і багатством, померла у злиднях» [14, с. 3].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. А. С. Французский театр / А. С. // Одесский вестник. — 1887. — № 18, 20 января. — С. 2.
2. Б. Из новостей // Одесский вестник. — 1874. — № 276, 15 декабря. — С. 1.
3. Бемоль (Кузьминский И. М.). Музыкальная хроника. Статья 1-я / Бемоль (Кузьминский И. М.) // Одесский вестник. — 1876. — № 26, 1 февраля. — С. 1—2.

4. Брянцева В. Н. Французская комическая опера XVIII века. Пути становления и развития жанра / Брянцева В. Н. — М.: Музыка, 1985. — 309 с.
5. Гозенпуд А. А. Краткий оперный словарь / А. А. Гозенпуд. — К.: Музична Украина, 1986. — 248 с.
6. Городская хроника. Французская труппа прибывает к нам в будущем сезоне // Новороссийский телеграф. — 1875. — № 47, 28 февраля. — С. 2.
7. Зимний сезон французского театра п/у г-жи Келлер // Одесский вестник. — 1876. — № 204, 18 сентября. — С. 1.
8. История зарубежного театра. Ч. II: Театр Западной Европы XIX — начала XX века (1789—1917) / под ред. Г. Н. Бояджиева, А. Г. Образцовой, А. А. Якубовского. — Изд. второе, перераб. и доп. — М.: Просвещение, 1984. — 272 с.
9. Ливанова Т. Н. Комическая опера // Музыкальная энциклопедия: в 6 т. — М.: БСЭ, 1973—1982. — Т. 2. — С. 888—889.
10. Мариинский театр // Одесский вестник. — 1873. — № 189, 28 августа. — С. 839.
11. Михеева Л. В мире оперетты: Путеводитель /Л. Михеева, А. Орелович. — Л.: Сов. композитор, 1982. — 312 с.
12. Моисеев Н. И. Двадцатипятилетие Одесского городского театра 1887—1912 гг. / Н. И. Моисеев. — Одесса, 1912. — 56 с.
13. Музыкальная энциклопедия: в 6 т. / под ред. Ю. В. Келдыша. — М.: Сов. энциклопедия : Сов. композитор, 1973—1982.
14. На днях скончалась в Париже // Одесский вестник. — 1888. — № 190, 15 июля. — С. 3.
15. Одессит. Одесские удовольствия текущего сезона // Одесский вестник. — 1872. — № 4. — 6 января. — С. 13—14.
16. Письмо Главного управления по делам печати Одесского градоначальника от 14 марта 1875 № 1349 // ГАОО. — Ф. 2. — Оп. 1. — Д. 967.
17. Полусвет // Одесский вестник. — 1873. — № 213, 29 сентября. — С. 943.
18. Соллертинский И. И. Оффенбах / Соллертинский И. И. — М.: Госмузиздат, 1962. — (Библиотечка любителя музыки).
19. Театральные заметки // Одесский вестник. — 1871. — № 230, 20 октября. — С. 945.
20. Французский театр // Одесский вестник. — 1875. — № 206, 20 сентября. — С. 2.
21. Французский театр. «Le Bossu» // Одесский вестник. — 1873. — № 250, 13 ноября. — С. 1119.
22. Чижевич О. О. Воспоминания старожила / О. О. Чижевич // Из прошлого Одессы : сб. / сост. Л. М. Дерибасом. — Одесса, 1894. — С. 38—39.
23. Янковский М. О. Оперетта. Возникновение и развитие жанра на западе и в СССР [Электронный ресурс] / М. О. Янковский. — Л.; М.: Искусство, 1937. — Режим доступа: <http://sunny-genre.narod.ru/books.html>
24. 19 сентября 1875 года французская труппа Келлер в Мариинском театре исполняла «Le jeune medecin» // ГАОО. — Ф. 2. — Оп. 1. — Д. 967.

Остроухова Н. В. Французский театр мадам Эмилии Келлер в Одессе. Французский музыкальный и драматический театр под руководством талантливого антрепренера м-м Келлер работал в Одессе в 70-х годах XIX века. Анализируется репертуар, основу которого преимущественно составляли комические оперы французских композиторов. Отмечается заслуга дирижера Пагани в пропаганде нового на то время жанра оперетты и его лучших образцов. Отмечается большой удельный вес драматических спектаклей современных авторов. Значение французского музыкального и драматического театра м-м Келлер состоит в том, что он продолжил традиции исполнения комической оперы и внес свой вклад в развитие нового жанра оперетты на одесской сцене.

Ключевые слова: французский театр, традиции комической оперы, новый жанр оперетты, одесская сцена, современные драматические произведения.

Ostroukhova N. V. French theater Madame Emilia Keller in Odessa. French Music and Drama Theatre under the direction of a talented entrepreneur m-m Keller worked in Odessa in the 70-s of the XIX century. Analyzed repertoire MDM basis, mainly comprised of comic opera of French composers. There conductor Pagani merit in the promotion of the new at the time of the genre of operetta and the best examples. There a large share of dramatic spectacles by contemporary authors. Meaning of French music and drama theater um Keller is that it continued the tradition of comic opera performance and contributed to the development of a new genre of operetta at the Odessa stage.

Keywords: French theater tradition of comic opera, a new genre of operetta, Odessa scene, contemporary dramatic works.

